

Тетяна КОТИК

Творчий розвиток лінгводидактичної спадщини В. Сухомлинського в процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи

Постановка проблеми. У Концепції Нової української школи зазначено, що в освітньому просторі школи дитина не готується до життя, а повноцінно живе, тому «вся діяльність навчального закладу спрямовується на сприяння становленню особистості як творця і проектувальника власного життя, гармонізації і гуманізації відносин між учнями і педагогами, школою і родиною» [1]. Ефективному вирішенню зазначених завдань сприятиме оптимальне поєднання в навчальному процесі початкової школи «класичної педагогічної спадщини і сучасних досягнень наукової думки» [2, с.2]. Таким золотим фондом вітчизняної лінгводидактики є концепція навчання рідної мови дітей молодшого шкільного віку В.Сухомлинського. З огляду на її цілісність і співзвучність сучасним ідеям розбудови національної школи України вона залишається актуальною для майбутніх учителів початкової школи.

Аналіз досліджень з проблеми. Лінгводидактичні ідеї В.Сухомлинського про розвиток мовлення молодших школярів повною мірою почали реалізовуватися лише з 90-х років ХХ століття. Тоді у вітчизняній науці сформувався новий напрям досліджень з історії педагогіки, що отримав назву «сухомлиністика».

Ідеї видатного педагога втілено в сучасних нормативних освітянських документах, зокрема в Концепції мовної освіти в Україні, Навчально-виховній концепції вивчення української мови, Концепції шкільної мовної освіти національних спільнот в Україні. Естетичні погляди на мову В.Сухомлинського найбільш повно втілено в Концепції навчання державної мови в школах України.

Проблема підготовки майбутніх учителів до застосування ідей В.Сухомлинського задля формування творчої особистості школяра знайшла висвітлення в працях Л.Бондар, М.Боришевського, А.Луцюка, С.Сисоевої, Є.Юр'євої та ін.. Педагогічну спадщину В.Сухомлинського досліджували, вивчали та аналізували, зіставляли з іншими педагогічними концепціями також іноземні дослідники. Багато уваги цьому приділили науковці Росії (М.Богуславський, І.Буєва, М.Гусаковський, М.Мухін та інші), Польщі, Болгарії та Німеччини (С.Лашин, Л.Мілков, Р.Штайник та інші), а також Австралії (А.Кокеріль) та Китаю (Ван Ігао та інші).

Мета статті – висвітлити результати авторського дослідження щодо актуалізації лінгводидактичної спадщини В.Сухомлинського в процесі підготовки майбутніх учителів початкової освіти.

Виклад основного матеріалу. Для з'ясування сучасного стану готовності учителів і студентів до використання наукових досягнень В.Сухомлинського в педагогічній практиці було проведено опитування, за результатами якого встановили, що всі вчителі намагаються використовувати відомі їм положення, погляди, матеріали з педагогічної спадщини В.Сухомлинського в своїй педагогічній діяльності, натомість 53% педагогів не змогли пояснити, у чому сутність мовної концепції В.Сухомлинського, а 47% опитуваних назвали серед основних напрямів педагогічної діяльності видатного педагога лише моральне та трудове виховання, 46% респондентів не знали, які положення або матеріали його праць, погляди доцільно використовувати в процесі навчання молодших школярів. З'ясовуючи у вчителів, чи обізнані вони з тим, які нетрадиційні принципи, форми, методи та прийоми навчання запровадив В.Сухомлинський у свою педагогічну практику,

дізналися, що 31% опитаних утруднювалися з відповіддю, 69% респондентів назвали лише окремі види роботи, такі як заняття в кімнаті казок та в школі під відкритим небом. Опитування студентів дало змогу встановити, що вони краще обізнані з педагогічною спадщиною всесвітньо відомого педагога, ніж учителі [3]. Ми це можемо пояснити свіжими знаннями студентів, які не так давно опрацьовували цей матеріал під час роботи з декількох навчальних дисциплін, а вчителі, закінчивши навчання у ЗВО не мали потреби знову звертатися до цього матеріалу. Натомість і студенти, і вчителі не знають і не використовують лінгводидактичні ідеї видатного педагога в процесі навчання молодших школярів рідної мови.

Аналіз стану досліджуваної проблеми в теорії і практиці та результати констатувального етапу засвідчили, що для того, щоб творчо застосовувати лінгводидактичні ідеї В.Сухомлинського в процесі навчання молодших школярів рідної мови, необхідно ознайомити студентів з науково-методичною концепцією видатного педагога, тобто створити передумови для її творчої актуалізації.

Відтак нами було розроблено методику ознайомлення студентів спеціальності «Початкова освіта» з внеском В.Сухомлинського в українську лінгводидактику, яка обіймала три напрями роботи: збагачення змісту дисципліни «Методика навчання української мови» науковими положеннями лінгводидактичної спадщини В.Сухомлинського; розроблення завдань для педагогічної практики студентів за мовною концепцією В.Сухомлинського; розроблення тематики курсових та дипломних робіт з вивчення лінгводидактичних ідей В.Сухомлинського та творчого їх використання в початковій школі.

Опишемо зміст цих напрямів роботи.

Перший напрям передбачав збагачення змісту навчальних дисциплін науковими положеннями лінгводидактичної спадщини В.Сухомлинського, оскільки аналіз результатів констатувального етапу експерименту засвідчив, що значна кількість вчителів і студентів - майбутніх учителів не знає основних положень лінгводидактичної спадщини В.Сухомлинського, що є актуальною і надзвичайно потрібною сучасній школі.

Підібрані нами теоретичний матеріал і практичні завдання були спрямовані на збагачення змісту лекційних і семінарських занять, самостійної роботи студентів теоретичними положеннями з основних питань лінгводидактичної спадщини В.Сухомлинського, необхідними для ефективної організації процесу розвитку рідної

мови в початковій школі. Мета розроблених завдань: навчити студентів будувати навчально-виховний процес у молодших класах на засадах гуманізму, унікальності дитини, природовідповідності, культуровідповідності, опори на позитивне в дитині, створення ситуації успіху, радості пізнання; викликати бажання у студентів ознайомитися з поглядами та ідеями видатного педагога на організацію процесу навчання рідної мови, уміти використовувати їх у своїй практичній діяльності.

У результаті запровадження експериментальної методики передбачалося, що студенти повинні знати:

- основні праці вченого з питань навчання грамоти, розвитку мовлення та підвищення читацької активності;
- найголовніші аспекти лінгводидактичної спадщини В.Сухомлинського;
- лінгводидактичні ідеї, що можна використати в роботі з розвитку мови та навчання грамоти;

а також вміти:

- розробляти конспекти уроків з використанням теоретичних положень лінгводидактичної спадщини В.Сухомлинського щодо комунікативно та особистісно зорієнтованого навчання.

Збагачення змісту навчальних дисциплін «Методика навчання української мови» здійснювали за двома змістовими модулями: «Лінгводидактична спадщина В.Сухомлинського – видатного українського педагога-гуманіста»; «Творча реалізація лінгводидактичних ідей В.Сухомлинського в Новій українській школі XXI століття».

У першому модулі, розрахованому на студентів 2-3 курсів, знайомили з основними положеннями мовної концепції В.Сухомлинського, а другий модуль спрямовував студентів на формування умінь використовувати основні ідеї видатного педагога в практичній діяльності.

Нами було підготовлено матеріал для змістового наповнення 8 тем дисципліни «Методика навчання української мови». За цими матеріалами було опрацьовано 4 теми зі студентами 2 курсу, які вивчали методику навчання грамоти, і 4 теми зі студентами 3 курсу, які вивчали методику розвитку зв'язного мовлення та методику літературного читання в початковій школі.

Так, зі студентами 2 курсу було опрацьовано такі аспекти лінгводидактичної спадщини В.Сухомлинського:

- у темі 1 «Теоретико-методологічні засади побудови курсу методики навчання української мови», розглядаючи питання про внесок визначних лінгводидактів у розвиток науки, розповіли про основні праці В.О.Сухомлинського, в яких містяться положення щодо навчання мови та розвитку мовлення молодших школярів («Серце віддаю дітям», « Слово про слово», «На трьох китах», «Сто порад учителю», «Біля чистого джерела», «Слово рідної мови [4] »);
- У темі 3 «Добукварний період навчання грамоти в початковій школі» змістового модуля «Методика навчання грамоти» під час розгляду питання «Методика розвитку усного мовлення й мислення дітей у добукварний період» студенти ознайомилися з уроками мислення В.Сухомлинського, під час яких встановлюється зв'язок між предметом і словом;
- у темі 5 «Букварний період навчання грамоти» під час опрацювання питання «Види словникових та словниково-логічних вправ, методика їх проведення» студенти ознайомилися з прийомами роботи під час знайомства школярів із словом за методикою В.Сухомлинського на уроках під блакитним небом;
- у темі «Букварний і післябукварний періоди навчання грамоти» під час висвітлення питання «Методика ознайомлення з новою буквою та звуками, які вона позначає на письмі» студенти дізналися про прийоми ознайомлення з новою буквою В. Сухомлинського.

Знайомство студентів 3 курсу з лінгводидактичною спадщиною В.Сухомлинського продовжилося під час опрацювання змістових модулів «Методика розвитку усного та писемного мовлення молодших школярів» та «Методика навчання літературного читання» навчальної дисципліни «Методика навчання української мови».

Студенти опрацювали такі аспекти мовної концепції відомого педагога:

- у темі «Основні напрями роботи з розвитку мовлення учнів на вимовному, лексичному, синтаксичному рівнях» під час розгляду питання «Структура й зміст програми з розвитку мовленнєвих умінь, формування культури мовлення й етики мовного спілкування учнів 1-4 класів» було наголошено на необхідності виховання емоційної культури школярів засобами слова за методикою В.Сухомлинського, розглянуто компоненти емоційного інтелекту;

- у цій же темі, але під час опрацювання питання «Словникова робота» було висвітлено такі принципи словникової роботи за В.Сухомилинським, як унаочнення, єднання з довкіллям, використання чуттєвого досвіду; студенти ознайомилися із «Списком слів рідної мови для «Школи радості» В.Сухомилинського;
- під час опрацювання питання «Методи та прийоми навчання зв'язних висловлювань молодших школярів» студенти дізналися про такі прийоми розвитку мовлення (за В.Сухомилинським): спостереження для встановлення різноманітних зв'язків між предметами та явищами природи та між частинами цілого, слово-зразок як спонукання до роздумів, слово-план як спонукання до дії та дитяча словесна творчість як продукт інтегрованої діяльності педагога і дітей;
- під час опрацювання питання «Комплексні вправи з розвитку зв'язного мовлення» студенти отримали уявлення про тематичні уроки з розвитку словника і зв'язного мовлення (за В.Сухомилинським);
- У темі «Методика роботи над творами різних видів» під час опрацювання питання «Місце творів у системі роботи з розвитку зв'язного мовлення» студенти дізналися про особливості роботи над створенням словесних малюнків, казок молодшими школярами (за В.Сухомилинським) та з тими вимогами, що висував до зразка письмового твору В.Сухомилинський;
- під час опрацювання питання «Основні етапи роботи над учнівським твором» було висвітлено етапи розвитку мовленнєвої творчості, визначені В.Сухомилинським;
- під час висвітлення питання «Особливості підготовчої роботи до складання творів різних видів» студенти дізналися про «трьох китів, на яких тримається процес розвитку мислення і мовлення дитини», до яких В.Сухомилинський відніс яскраву думку, живе слово і дитячу творчість ;
- у темі « Робота над образними словами й виразами» під час опрацювання питання «Ознайомлення школярів з прямим і переносним значенням слова, багатозначними словами, найпоширенішими омонімами» студенти ознайомилися з робота з образними словами в Школі під блакитним небом В.Сухомилинського;

Змістове збагачення програми дисципліни «Методика навчання української мови» здійснили і для змістового модуля «Методика навчання літературного читання». Студенти-третьокурсники під час другого семестру опрацьовували такі положення лінгводидактичної спадщини В.Сухомлинського:

- у темі «Методична реалізація змістових ліній на уроках літературного читання» під час вивчення питання «Характеристика змістових ліній з читання» студенти довідалися про такі збірки творів для дітей В.Сухомлинського, як «Вічна тополя: казки, оповідання, етюди», «Всі добрі люди – одна сім'я: збірка творів», «Гаряча квітка: оповідання та казки», «Казки Школи під Голубим Небом: казки, притчі, оповідання», «Куди поспішали мурашки», «Співуча пір'інка: оповідання й казки»;
- під час розгляду питання «Розвиток літературної творчої діяльності учнів на основі прочитаного» дізналися про особливості розвитку поетичної творчості школярів з на уроках рідної мови В.Сухомлинського.

Реалізація зазначеного змісту навчання здійснювалася під час лекційних, семінарських занять та упродовж виконання студентами самостійної роботи: опрацьовували і конспектували першоджерела, складали компіляції, писали реферати, робили усні повідомлення, складали хронологічну таблицю життя і творчості В.Сухомлинського,

Другий змістовий модуль «Творча реалізація лінгводидактичних ідей В.Сухомлинського в Новій українській школі ХХІ століття», що мав на меті змістовно збагатити навчальну дисципліну «Методика навчання української мови», передбачав формування практичних умінь організації процесу навчання мови на основі досвіду творчої педагогічної діяльності В.Сухомлинського. Для цього нами було розроблено систему практичних завдань для самостійного їх опрацювання студентами.

Так, для змістового модуля з навчання грамоти студентам 2 курсу було запропоновано скласти бібліографічний список праць В.Сухомлинського за розділами: науково-методичні праці; твори для дітей, а також знайти статті у фахових журналах, де вчителі описують, як вони використовують ідеї видатного педагога на уроках мови та літературного читання в початковій школі. Така робота допомогла студентам не лише запам'ятати, до яких праць В.Сухомлинського вони можуть звернутися, але й зорієнтувала їх в

тому, як можна творчо використовувати спадщину В.Сухомлинського.

Основну увагу під час практичної реалізації ідей Василя Олександровича звертали на те, як організувати цікавий пізнавальний процес навчання мови. Для цього запропонували студентам складати конспекти уроків з елементами надбань В.Сухомлинського.

Студенти складали конспекти уроку мислення й розвитку мовлення для добукарного періоду (за аналогією до уроків мислення В.Сухомлинського), уроку ознайомлення з новою буквою (за В.О.Сухомлинським), вивчення нового звука і нової букви з використанням комунікативного підходу, запропонованого В.Сухомлинським, з розвитку словника і зв'язного мовлення, використовуючи прийоми « словесні малюнки» і зразок письмового твору для створення дітьми казки (за В.Сухомлинським).

Серед практичних завдань були передбачені творчі групові проекти, під час яких студенти створювали методичні схеми, моделі роботи із словами тематичного словника, використовуючи такі прийоми розвитку мовлення, як спостереження для встановлення різноманітних зв'язків між предметами та явищами природи та між частинами цілого, слово-зразок як спонукання до роздумів, слово-план як спонукання до дії (за В.Сухомлинським), готували доповіді до методичного семінару на теми: «Знайомство із словом на уроках під блакитним небом за методикою В.Сухомлинського; «Формування навичок читання в 1 класі на уроках під блакитним небом за методикою В.Сухомлинського».

Другий напрям роботи зі студентами щодо ознайомлення з лінгводидактичною спадщиною педагога-лінгводидакта передбачав розроблення завдань для педагогічної практики за мовною концепцією В.Сухомлинського. Було рекомендовано провести такі уроки:

- урок розвитку зв'язного мовлення: усвідомлення лексичного значення слова (із застосуванням *унаочнення, єднання з довкіллям, використання чуттєвого досвіду*);
- урок розвитку зв'язного мовлення : розвиток дитячої мовленнєвої творчості як *продукту інтегрованої діяльності педагога і дітей*;
- урок розвитку зв'язного мовлення під блакитним небом: створення словесних малюнків на основі спостереження за явищами природи;
- урок розвитку зв'язного мовлення під блакитним небом: створення творів-мініатюр на основі *спостереження і*

встановлення різноманітних зв'язків між предметами та явищами природи;

- урок розвитку зв'язного мовлення: розв'язання проблемних ситуації засобами рідної мови для виховання емоційної культури школяра;
- урок розвитку зв'язного мовлення: створення дітьми казки про предмет або групу предметів за зразком учителя;
- урок літературного читання: розвиток поетичної творчості учнів на основі роботи з образними словами;
- урок літературного читання: урок-розмірковування на основі прочитаного оповідання В.Сухомлинського.

За результатами педагогічної практики і проведених уроків студенти звітувалися на підсумковій конференції.

Третій напрям роботи з вивчення лінгводидактичних ідей В.Сухомлинського та творчого їх використання в початковій школі передбачав розроблення тематики курсових та дипломних робіт для студентів спеціальності «Початкова освіта». Цей напрям орієнтував на індивідуальну роботу з поглиблення знань студентів, залучення їх до дослідницької діяльності. Завдання цього етапу не були обов'язковими для виконання, студенти обирали роботу за власним бажанням.

Висновок. Описані напрями експериментальної методики, підсилюючи один одного, сприяли поглибленому ознайомленню студентів з лінгводидактичною спадщиною, спонукали до творчої реалізації надбань методики навчання української мови, вчили студентів будувати освітній процес у молодших класах на засадах гуманізму, унікальності дитини, визнання її талановитості, природовідповідності, культуровідповідності, опори на позитивне в дитині, створення ситуації успіху, радості пізнання.

References:

1. Концепція Нової української школи. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/280/konczepczyya.pdf>
2. Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)». Освіта. №44 -46. 199. С.2.
3. Котик Т.М. Особливості розвитку зв'язного мовлення молодших школярів за методикою В.О.Сухомлинського. Інформаційний бюлетень кафедри філології та методики початкової освіти. Івано-Франківськ, 2008. №2. С.3
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5-ти т. К.: Рад. шк., 1977.

Transliteration of References:

1. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/280/konceptziya.pdf>
2. Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita (Ukraina XXI stolittia). Osvita. №44 - 46. 199. S.2.
3. Kotyk T.M. Osoblyvosti rozvytku zviaznoho movlennia molodshykh shkoliariv za metodykoiu V.O.Sukhomlynskoho. Informatsiinyi biuleten kafedry filolohii ta metodyky pochatkovoï osvity. Ivano-Frankivsk, 2008. №2. S.3
4. Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory: u 5-ty t. K.: Rad. shk., 1977.

The Author

Kotyk Tetiana,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
Email: tetiana.m.kotyk@pu.if.ua

Abstracts

КОТИК ТЕТЯНА. Творчий розвиток лінгводидактичної спадщини В. Сухомлинського в процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи. У статті висвітлено умови актуалізації лінгводидактичної спадщини В. Сухомлинського в процесі підготовки майбутніх учителів початкової освіти, провідні з-посеред яких: збагачення змісту дисципліни «Методика навчання української мови» науковими положеннями лінгводидактичної спадщини В.Сухомлинського; розроблення завдань для педагогічної практики студентів за мовною концепцією В.Сухомлинського; розроблення тематики курсових та дипломних робіт з вивчення лінгводидактичних ідей В.Сухомлинського та творчого їх використання в початковій школі.

Ключові слова: підготовки майбутніх учителів початкової освіти, актуалізації лінгводидактичної спадщини В.Сухомлинського.

КОТИК ТАТЬЯНА. Творческое развитие лингводидактического наследия В. Сухомлинского в процессе подготовки будущих учителей начальной школы. В статье раскрыты условия актуализации лингводидактического наследия В.Сухомлинского в процессе подготовки будущих учителей начального образования.

Основные среди условий такие: обогащение содержания дисциплины «Методика обучения украинскому языку» научными положениями лингводидактического наследия В. Сухомлинского; разработка заданий для педагогической практики студентов в соответствии с языковой концепцией В.Сухомлинского; разработка тематики курсовых и дипломных работ по изучению лингводидактических идей В. Сухомлинского и творческого их использования в начальной школе.

Ключевые слова: подготовка будущих учителей начального образования, актуализация лингводидактического наследия В. Сухомлинского.

KOTYK TETIANA. Creative development of V. Sukhomlinsky's lingo-didactic heritage in the process of preparing future primary school teachers. *The article deals with the conditions of actualization of V. Sukhomlinsky's lingo-didactic heritage in the process of preparation of future primary education teachers, among which are: enrichment of the content of the discipline "Methods of teaching the Ukrainian language" by scientific provisions of V. Sukhomlinsky's linguistic and didactic heritage; development of tasks for the pedagogical practice of students according to the language concept of V. Sukhomlinsky; development of subjects of course and diploma works on studying of lingo-didactic ideas of V. Sukhomlinsky and their creative use in elementary school.*

Keywords: preparation of future primary education teachers, actualization of V. Sukhomlinsky's linguistic-didactic heritage.

KOTYK TETIANA. Twórczy rozwój dziedzictwa językowo-dydaktycznego W. Suchomłyńskiego w procesie przygotowania przyszłych nauczycieli szkoły podstawowej. *Artykuł przedstawia warunki aktualizacji dziedzictwa językowo-dydaktycznego W. Suchomłyńskiego w procesie przygotowywania przyszłych nauczycieli szkół podstawowych, do których należą: wzbogacenie treści dyscypliny „Metody nauczania języka ukraińskiego” o naukowe zasady dziedzictwa językowo-dydaktycznego W. Suchomłyńskiego; opracowanie zadań dla praktyki pedagogicznej studentów zgodnie z koncepcją językową W. Suchomłyńskiego; opracowanie tematów zajęć i prac dyplomowych dotyczących lingwistyczno-dydaktycznych pomysłów W. Suchomłyńskiego i ich twórczego wykorzystania w szkole podstawowej.*

Słowa kluczowe: przygotowanie przyszłych nauczycieli szkół podstawowych, aktualizacja dziedzictwa językowo-dydaktycznego W. Suchomłyńskiego.